

روانگه‌ی نوینی سیخوری کردن له چوارچینوه‌ی یاسای نیوده‌وله‌تی

Doi: 10.23918/ilic8.02

م. فتحی زیرو
زانکۆی پۆلیتیه‌کنیکی هه‌ولێر کۆلێجی ته‌کنیکی سوران
fathi.zeroo@epu.edu.iq

م. ی. خسرو عزیز
زانکۆی سوران ، فاکه‌لته‌ی یاسا و زانسته‌سیاسیه‌کان و به‌ریوه‌بردن
Xosro.aziz@soran.edu.iq

A new perspective on espionage within the context of international law

Asst. Lect. Khasro A. Aziz

Lect. Fathi Z. Zeroo

Soran University

Erbil polytechnic university- Soran technical Collage

پوخته

له‌م توێژینه‌وه‌یه‌دا پرسى سیخوری له‌ یاسای نیوده‌وله‌تیدا ده‌خه‌ینه‌ ژیر لیکۆلینه‌وه‌، بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ش میتۆدی شیکاری یاسایی هه‌یانه‌ و گه‌یشته‌ینه‌ ئەو ده‌رئه‌نجامه‌ی که‌ یاسای نیوده‌وله‌تیدا، جیاوازی ده‌کات له‌ نیوان سیخوری له‌کاته‌ی جه‌نگ و کاته‌ی ئاشته‌یدا. له‌کاته‌ی جه‌نگ به‌پێی ئەوه‌ی که‌ تاکتیک و هه‌ونه‌ری جه‌نگه‌ی له‌ ژیریه‌مانامه‌ نیوده‌وله‌تیه‌کان ریکۆ ستنی بۆ کراوه‌ و له‌ ژیر هه‌ندیک مه‌رجدا ریکۆ پیدراوه‌، هه‌ر چه‌نده‌ که‌م وکوری زوری تیدای، به‌لام له‌ کاته‌ی ئاشته‌یدا له‌به‌ر نه‌بوونی یا سایه‌کی روون ئەم چه‌مکه‌ ئالوزیه‌کی زوری تیدا به‌دی ده‌کریت. به‌ سوود وه‌رگرتن له‌ هه‌ندیک بنه‌مای یا سای نیوده‌وله‌تی وه‌ک پره‌نسیبی یه‌کسانی سه‌روه‌ری، په‌ره‌نسیبی ده‌ ستیوه‌ره‌ندان له‌ کاروباری وه‌لاتانی دیکه‌ و په‌ره‌نسیبی پیکه‌وه‌ژیانی ئاشته‌یانه‌ی کومه‌لگای نیوده‌وله‌تی، هه‌ر ده‌ ستیوه‌ردانیک، له‌وانه‌ش ئەوه‌ی له‌ ریکۆ سیخوره‌وه‌یه‌، که‌ به‌ ده‌ ستردیژی بۆ سه‌ر خاکی نه‌ شتمانی نا سراوه‌ و نایا سایه‌ی ده‌بیت. ره‌واپه‌تی سیخوری کردن و به‌رپر سیاریتی یا سایه‌ی له‌ کرده‌وه‌ی سیخوری کردن به‌بته‌یکه‌ی توێژینه‌وه‌که‌مانه‌، که‌ لایه‌نگه‌رانی ره‌وا بوون و به‌لگه‌ی جیاوازی هه‌ول ده‌ده‌ن به‌ کاریکی ریکۆ پیدراو بێنا سینن، له‌ به‌رامبه‌ر به‌ره‌ل ستکاران به‌ ئاماژه‌ پیدان به‌ یا ساکانی په‌یوه‌ندیدار و بریاری داگاگان و په‌ره‌نسیبه‌ سه‌ره‌که‌کانی یاسای نیوده‌وله‌تی کرده‌وه‌ی سیخوری به‌ تارانیک نیوده‌وله‌تی که‌ مه‌ترسیه‌ بۆ ئەمن و ئاسایشی جیهانی ناو ده‌به‌ن. پێشنيارمان ئەوه‌یه‌ که‌ له‌گه‌ڵ پێشکه‌وتنه‌ نوێیه‌کانی ته‌کنه‌لۆجیا و سه‌ره‌ل‌دانی ديارده‌ی تیرۆر، یاسایه‌کی هه‌مه‌ لایه‌نه‌ بۆ ریکۆستن سیخوری کردن له‌ چارچێوه‌ی یا سایه‌کی پابه‌ندکه‌ر پێویسته‌یه‌کی دیاری سه‌رده‌می ئیستایه‌ وه‌روه‌ه‌ پێشنيار ده‌که‌ین پرسى سیخوری وه‌ک یه‌کێک که‌ مه‌ترسیه‌کانی سه‌ر بواری ئاسایشی جیهانی سه‌یر بکریت. و له‌ ناوه‌نده‌ جیهانیه‌کان وه‌ک ئەنجومه‌نی ئاسایشی نه‌ته‌وه‌ یه‌کگرتوه‌کان گرنگی تایبه‌تی پێ بدیت چونکه‌ ده‌ره‌اویشته‌ی کرده‌وه‌ی سیخوره‌ی ئەمن و ئاسایشی جیهان ده‌خاته‌ مه‌ترسی.

وشه سه‌ره‌کییه‌کان: سیخوری ئەلکترونی، په‌ره‌نسیبی ده‌ ستیوه‌ره‌ندان، په‌ره‌نسیبی یه‌کسانی سه‌روه‌ری وه‌لاتان، یاسای نیوده‌وله‌تی گشتی، به‌رپر سیاریتی نیوده‌وله‌تی.

Abstract

This research undertakes a comprehensive examination of the complex issue of espionage within the framework of international law. The research employs rigorous legal analysis methods to delve into the nuances surrounding espionage activities and their legal implications. Through our investigation, we discern a critical distinction within international law, namely, the differentiation between espionage during periods of armed conflict and during times of peace. It becomes evident that espionage is permitted under specific conditions during wartime, albeit subject to various limitations. Conversely, during peacetime, the absence of well-defined legal provisions exacerbates the intricacy of the matter.

This study draws upon foundational principles of international law, including the principles of equal sovereignty, non-interference in the internal affairs of sovereign nations, and the principle of peaceful coexistence within the international community. According to these principles, any form of interference, including espionage, is characterized as an encroachment on a nation's territorial integrity. Consequently, the research's primary focus centers on the legitimacy of espionage and the corresponding legal responsibilities. Advocates of espionage's legitimacy put forth compelling evidence in its favor, while opponents contend that it poses a grave threat to global security, citing pertinent legal frameworks and court decisions.

In the context of the modern international system, wherein the United Nations Security Council authorizes interventions to uphold international peace and security, combat terrorism, facilitate legitimate self-defense, and address humanitarian and human rights concerns, espionage is arguably justified under specific circumstances.

This research underscores the pressing need for comprehensive legislation to regulate espionage within a legally binding international framework. Given the rapid advancements in technology and the growing specter of terrorism, such legislation is a manifest necessity. The United Nations Security Council is urged to accord due attention to this issue, as the ramifications of espionage extend to the very foundations of global security.

Keywords: espionage, cyber espionage, principle of non-interference, principle of equal sovereignty, public international law, international responsibility.

پیشگی

پر سی سیخوری لایه‌نیکی گرنگی په‌یوه‌ندییه نیوده‌وله‌تییه‌کانه و کاری سیخوری کردن له سهرده‌مانی جیاواز یه‌کیک له ئامرازه‌کان بووه که ئیمپراتوریه‌کان و ولاتان له پیناوا پارا ستنی ئا ساید شی نی شتمانی و روبه‌روبوونه‌وه له هه‌په شه‌ی ناوخویی و نیوده‌وله‌تییه‌کان له دژی یه‌ک به‌کاریان هیناوه، حکومه‌ته‌کان هه‌میشه به‌دوای زانیاری نهینی و ستراتژی ولاتانی دیکه‌دا ده‌گه‌رژین بۆ ئه‌وه‌ی به نهینی سیاسه‌ته‌کانیا.ن له ولاتانی دیکه حیبه‌جی بکن. له زۆریه‌ی حاله‌ته‌کاندا ئه‌مه زیانیکی زۆر به ده‌وله‌تی به ئامانجگیرا و سیخوری له سهر‌کراو ده‌گه‌یه‌نیته. به‌و پئییه‌ی له یا سای نیوده‌وله‌تییدا هه‌چ بره‌گه‌یه‌ک سه‌باره‌ت به سیخوری نیه و جیاوازی بۆ چوون هه‌یه سه‌باره‌ت به پیگه‌ی یا سای سیخوری، له‌به‌رئه‌وه‌ی پێ‌چه‌وانه‌ی پره‌دسیپ و پدساکانی یا سای نیوده‌وله‌تییه و ئه‌نجامدانی ده‌بیته هۆی به‌رپر سیاریه‌تی، به‌لام به له‌به‌ر چاوغرتنی ئه‌وه‌ی که زوریه‌ی جارن ناتوانریت سکالا له سهر‌بابه‌تی سیخوری کردن له دادگا نیوده‌وله‌تییه‌کان تومار بکریته، په‌نا‌بردن بۆ شیوازی سیا سی و ریکاری به‌رپر چدانه‌وه کاریگه‌رتیرین چاره سهره له بابه‌تی سیخوری پدشینار ده‌کریت . سیخورییه ده‌توانریت به شیوازی جیاواز ئه‌نجام بدریت و کرده‌وه‌ی سیخوری مه‌رج نییه به چوونه ناوخاکی ولاتیکی بیت ده‌کریت به ئامرازه تکنولۆجیه نویه‌کان بیت وه‌ک مانگی ده‌ستکرد یان به فرۆکه‌ی سیخوری و درونه‌کان بیت، که ئه‌مه پرسه‌که ئالوزتر ده‌کات. هندیک جار سیخوری له‌لایه‌ن دیپلوماتکاران یان کارمهندانی شانده دیپلوما سیه‌کان ئه‌نجام ده‌دریت. وپیگه‌ی کاری خویان به‌کارده‌بینن بۆ کۆکردنه‌وه‌ی زانیاریانه‌ی که ریگه پیدراو نین. سهرای ئه‌وی پارێزه‌ندیان هه‌یه و ریکاره‌کان له حاله‌تانه ئالوز تر و زورتر شیوه‌ی سیا سی به‌خۆ ده‌گرن. نه‌بوونی یاسایه‌کی پابه‌ندکهر بۆ شایه‌کی یاسایی له پرسه‌ی سیخوری کردن دروست کردووه که پئویستی پرکردنه‌وه‌ی ئه‌م بۆ شایه‌ ته‌نها به هاوکاری ده‌وله‌ته‌کان ده‌بیته به‌لام وه‌لاته زله‌یزه‌کان به‌رزه‌وه‌ندیان له هیشته‌وه‌ی پرسه‌ی سیخوری به‌م شیوه‌یه‌ی ئیستا ده‌بینن.

۱ . ئامانجی توژیینه‌وه‌یه

ئامانجی ئه‌م توژیینه‌وه‌یه دیار کردنی شیوازه‌کانی سیخوری کردن و ده‌ستنیشانکردنی پدشیلکاریه‌کانی یاسایی کرده‌وه‌ی سیخوری و دوزینه‌وه‌ی بوشایی یاسایی له‌م بابته و دیارکردنی چاره‌سهر له چوارچیوه‌ی یاسای نیوده‌وله‌تییه

۲. گرنگی توژیینه‌وه:

گرنگی توژیینه‌وه له‌وه‌دایه که به‌رپر سیارتی نیوده‌وله‌تی سیخوریکردن له یا سای نیوده‌وله‌تییدا هه‌شتا م شتومری له سهره، بۆیه بابته‌تیکی گهرمه بۆ توژیینه‌وه، و لیکۆلینه‌وه و توژیینه‌وه‌ی ئه‌کادیمی له‌م بواره‌دا که‌مه.

۳. کێشه‌ی توژیینه‌وه:

کێشه‌ی توژیینه‌وه خۆی له‌وه‌دا ده‌بینیته‌وه که‌سهرای ئه‌وه سیخوریکردن به ناراسته‌وخۆ له‌لایه‌ن ریساکانی نیوده‌وله‌تی ریگه پیدراو نه به‌لام تا ئیستا سیخوریکردن به تاوانیکی نیوده‌وله‌تی هه‌ژمار نه‌کراوه و وه‌لاته‌کان هه‌ولی خۆ دزینه‌وه ده‌ده‌ن له به‌رپر ساڤریتی ئه‌و زیانانه‌ی له ئه‌نجامی کرده‌وه‌ی سیخوری په‌یدا ده‌بن. وشیوازه نویه‌کانی سیخوری کردن ئه‌سته‌می ده‌ستنیشانکردنی به‌رپرسیاریتی زورتر ده‌کات.

۴. پرسیاره‌کانی توژیینه‌وه:

۱. سیخوری چیه؟

۲. ئایا سیخوری کردن له کاتی شه‌ر و ئاشتییدا جیاوازی هه‌یه؟

۳. ئایا سیخوری کردن به‌رپرسیاریه‌تی نیوده‌وله‌تی ده‌خاته ئه‌ستۆ ده‌وله‌ت؟

۴. ئایا سیخوری کردن ده‌بیته کرده‌یه‌کی تاوانکاری نیوده‌وله‌تی؟

۵. میتۆدی توژیینه‌وه:

توژیهر له‌م توژیینه‌وه‌یه‌یدا میتۆدی شیکاری یا سای به‌کاره‌یناوه که ئه‌و بواره‌ی بۆ ده‌ره‌خ سینیت که ناوه‌رۆکی ده‌قه‌کانی یا سای نیوده‌وله‌تی شی بکاته‌وه بۆ وه‌لامدانه‌وه‌ی پرسیاره‌کانی توژیینه‌وه و خسته‌روو پدشیناره‌کانی بۆ کێشه‌ی توژیینه‌وه.

۶. پلانی توژیینه‌وه:

بۆ زال بوون به‌سهره‌موو لایه‌نه‌کانی توژیینه‌وه بابته‌ی توژیینه‌وه‌که‌ی دابه‌شی سهر سی به‌شی سهره‌کی ده‌که‌ین.

له به‌شی یه‌که‌مدا باس چه‌مکی سیخوری ده‌که‌ین و ئه‌و تیوریانه‌ی په‌یوه‌نیدار شی ده‌که‌ینه‌وه و باس له بو‌چونه‌کانی جیاواز له سهر سیخوری کردن ده‌که‌ین و له به‌شی دووه‌مدا باس له دۆخ و ره‌وایه‌تی سیخوری کردن ده‌که‌ین په‌ره‌ن‌سیبه‌کای په‌یوه‌نیدار به‌م بابته‌ ده‌خه‌ینه‌وه و له به‌شی سێه‌م

وباس له شپږمه کانی سیخوری کردن و بهرپر سیارینتی دهوله ته کان له کرده وهی سیخوری کردن ده کهین و له کوتایید شدا دهره نجام و پید شنیاره کانی توئینه وه له گهل سه رچاوه کانی ده خینه پرو.

۱. ناساندنی چه مکه کانی توئینه وه:

۱.۱. پیناسه سیخوری:

چه مکه سیخوری کردن و شهیه کی نوئیه له زمانی کوردی و له سدهی رابردوو هاتووته ناو نه ده بیاتی کوردی، که هاوتای چه مکی (تجسس) عربی (سه رچاوه) و (espionage) له زمانی ئینگلیزیه (سه رچاوه) که بریتیه له پرۆسهی به ده ستهینانی زانیاریانه کی به شهیه کی ناشکرا و گشتی له بهر ده ست دا نینه (فهرهنگی کاوه)^(۱) نه مه شهیه کی سانا و کلاسیکی پیناسه کردنی نه م چه مکه یه.

به لام نه گهر به شهیه کی نوئیر و له چوارچپوهی یاسای نیوده وه له تی سهری به کین چند پیناسه یه کی دیکه دپته بهر چاوه، به پتی فهرهنگی کامبریج^(۲) چه مکی سیخوری بریتیه له دۆزینه وهی نهینیه کان، به تابهت زانیاریه سیاسی یان سه رباریه کانی ولاتیکي دیکه یان زانیاریه پیشه سازیه کان.^(۳) بیبلوگرافی زانکوی ئاکسفورد^(۴) نه وه پیناسه کی کردوه، که سیخوری بریتیه له به ده ستهینانی زانیاریه کانی نهینتی و ئیستراتیجی ولاتیک له لایه ن ولاتیکي دیکه له بواری سه رباری، ئاسایش یان ئابوری^(۵).

فهرهنگی وشه کانی بریتانیا که نه م شهیه یه پیناسه کی کردوه، سیخوری پرۆسهی به ده ستهینانی زانیاری سه رباری، سیاسی، بازرگانی، یان زانیاری نهینتی تره له ریگه کی سیخوری، بریکاری نهینتی، یان ئامییری چاودیری نایاسایی، سیخوری هندیک جار به سروشتی شه رانگیزی و نایاسایی.^(۶) ده وتوانیت سیخوری وه ک ئامرازیک بۆ جیبه جیکردنی سیاسهت و له ریگه کی به ده ست هینانی زانیاره کی نهینیه کان پیناسه بکریت، له م پیناسه یه دا سیخوری ئامازیه بۆ دوو پۆلی کرداری که بریتین له به ده ستهینانی زانیاری و شیکردنه وه یان.

کرده کی کۆکردنه وهی زانیاری له خۆیه وه به چه ندین شهیه نه نجام ده دریت: له وانه، به به کارهینانی که سه کانی سروشتی^(۷) بۆ کۆ کردنه وهی زانیاری نهینتی وه ک بریکار و نه ف سه ری ده رگا هه والگریه کان. به کارهینانی ئامیره کان وه ک چاودیری کردنی نه لیکرتونی، ئامیره کانی گوگرتن و په یوه ندی و مانگی ده سترکد نه و یان فرۆکه یه کی بیفرۆکه وان هه موو نه م جوره کۆکردنه وهی زانیاریانه بۆ دهوله ته کان دابین ده کات.

۱.۲. په ره نسبی ده ستیوره نه دان^(۸)

۱.۲.۱. چه مک و ناوه ریکی بنه مای ده ستیوره نه دان له یاسای نیوده وه تی

ده ستیوره نه دان زاراوه یه کی ته کنیکیه که به مانایه کی به رته سی ده ستیوره نه دان زوره ملی له خۆده گریت که واتای نکۆلیکردن و پشتگوختی سهر به خۆی ولاتیکي ده که یه، په ره ن سببی ده ستیوره نه دان نورمیکي یا سای نیوده وه تیه که مانایه کی ناروونی هه یه به شهیه یه کی گشتی به نه وه پینا سه کراوه، ده ستیوره نه دان له یا سیای نیوده وه تی به واتای ده ستیوره نه دان له کاروباری ناوخۆی و ده ره کی وه لاتیکي دیکه یه که به ریگای زوره ملی یان شاراوه ده بیت^(۹) که نه م کاره سه ریچ چه له یا سای نیوده وه تی. نه م ده ستیوره نه دان شه له په یوه ندیبه کانی نیوان دوو لایه ن، وه لاته کان و ریخراوه نیوده وه تیه کان یان نیوان وه لاته کان به خویان نه گه ری رووانی هه یه. له لایه نی په یوه ندیبه کانی نیوان حکومه ته کان و ریخراوه نیوده وه تیه کان، جۆریک له په یوه ندی ستنی هه یه به م شهیه یه له له گهل نه وه کی که دان به سه ربه خۆی ده سه لاتی دادوهی ولاتانی نه نداما ده نیت، به شیک له م ده سه لاته دادوهی ده گوازیته وه بۆ ریخراوی نیوده وه تی. برگی حه وته می مادهی دووه می می ساقه که له پیوه ندی له گهل په یوه ندی نه ته وه یه کگرتوه کان و نه ندامانی له گهل ولاتانی نه ندام یه کلاکه ره وه یه. دان به سنوری ده سه لاتی تابه تی ولاتاندا ده نیت و به دوری ده زانیت له هر ده ستوره داتیک، نه نها به مۆله تی نه نجومه نی ئاسایش له چوارچپوهی به شی حه وته می می ساقه که دا نه بیت. بۆ پاراستنی ئاشتی و ئاسایشی نیوده وه تی. له بواری په یوه ندیبه کانی نیوان وه لاته کاند، پیوه ره که بریتیه له یه کسانی سه ره ری و پاریزبه ندیان هه یه له ده ستیوره نه دان له کاروباری یه کتردا و تاکه ئی ست سنای له م حاله ته دا موماره سه ی مافی به رگری شه ریبه به پتی مادهی ۵۱ می ساقه که به ره چاودکردنی مافی به رگری ره واره کانی یا سای نیوده وه تی، بۆ یه له م بواره دا، بنه مای ده ستیوره نه دان ری ساییه کی حاشاه له نه گری یا سای نیوده وه تیه که په یوه ندیبه ئا سوئیبه کانی نیوان دهوله ته کانی خاوه ن سه ره ری له سه ر بنه مای سه ره ری یه کسان به ریوه ده بات.^(۱۰)

(۱) نیبراهیمی، عبدالله، فهرهنگی کاوه، هه ولیز ده زگای ئاراس، ۲۰۱۲

(۲) www.dictionary.cambridge.org/dictionary/english/espionage

(۳) the discovering of secrets, especially political or military information of another country or the industrial information of a business

(۴) www.oxfordbibliographies.com/display/document

(۵) [espionage consists of the access, on behalf of a state, to information that is held by another state and considered as confidential or strategic, in the military, security, or economic field](#)

(۶) <https://www.britannica.com/topic/espionage>

(۷) الاشخاص الطبيعية

(۸) principle of non-interference

(۹) (9) Schachter, O, 1986. In defense of international rules on the use of force. U. Chi. L. Rev, 53, p. 113.

(۱۰) Aloupi, N., 2015. The Right to Non-intervention and Non-interference. *Cambridge International Law Journal*, 4(3), pp. 566

۱.۲.۲. ۱. ره‌وایی و پیگه‌ی په‌رهنسیبی ده‌ستیه‌ره‌ندان

چه‌مکی ده‌ستیه‌ره‌ندان چه‌مکیکي ئالۆز و قورسه. له بره‌گه‌ی حه‌وته‌می ماده‌ی دووه‌می میساقی نه‌توه‌یه‌کگرته‌وه‌کان به‌روونی باس کراوه، نه‌و بره‌گه‌یه‌ تاییه‌ته‌به‌نه‌توه‌یه‌کگرته‌وه‌کان و گوزار شت له‌بنه‌ما و سیا سه‌تیکی رینماییکاری نه‌م ریکخراوه‌ ده‌کات به‌رامبه‌ر به‌ولتانی نه‌ندام و به‌دهیتانی ئامانجه‌کانی که له‌ماده‌ی یه‌که‌مدا هاتوه‌وه. نه‌م بنه‌مایه‌له‌گه‌ل بنه‌ماکانی تردا، هاو شیوه‌ی په‌رذ سه‌یبی یه‌ک سانی سه‌روه‌ی ولتانی نه‌ندام له‌بره‌گه‌ی یه‌که‌می ماده‌ی دووه‌م و بنه‌مای چاره‌سه‌رکردن و بابته‌ی ئا شتیانه‌ی ناکۆکیه‌کان بره‌گه‌ی سیی ماده‌ی دوو و بنه‌مای قه‌ده‌غه‌کردنی په‌نابردن بۆ هیز له‌بره‌گا چواره‌م له‌ماده‌ی دوو له‌میساقی نه‌توه‌یه‌کگرته‌وه‌کان ئاماره‌یان پی کراوه.^(۱)

۲.۱. سیخوری و یاسای نیوده‌وله‌تی

هه‌ک با سکر، تیۆریکی روون و ئا شکر سهاره‌ت به‌پیگه‌ی سیخوری له‌یاسای نیوده‌وله‌تی تیدا نه‌خراوه‌ته‌روو، چونکه هیز شتا کۆرایی و تیگه‌یه‌شتنیکی یه‌کسان له‌سه‌ر چه‌مکی سیخوری‌کردن نییه، به‌واتایه‌کی تر، کرده‌وه‌یه‌ک که به‌سیخوری‌کردن داده‌نریت له‌لایه‌ن وه‌لاتیکه‌وه‌ ره‌نگه‌له‌لایه‌ن وه‌لاتیکی دیکه به‌سیخوری نه‌زانریت. هه‌ر له‌به‌ر نه‌م هۆکاره‌له‌هیچ ریککه‌وتننامه و په‌یماننامه‌یه‌کی نیوده‌وله‌تی تیدا پیگه‌ی یاسایی سیخوری باس نه‌کراوه و نه‌نیا به‌شیوه‌یه‌کی گشتی ئاماره‌ی پیدراوه.^(۲)

نه‌وه‌ی دیاره‌جیاوازی هه‌یه‌له‌نیوان چه‌مکی یاسای نیوده‌وله‌تی و سیخوری کردن، هه‌ر له‌وه‌سه‌رده‌مه‌وه‌که‌ده‌سه‌لاتداری و ده‌وله‌ته‌کان له‌میژوی مرقابیه‌تیدا بوونیان هه‌بووه، سیخوری‌کردن له‌نیویاندا باو بووه، زور پێشتر له‌هاته‌دی یاسای نیوده‌وله‌تی، واتا میژوی سیخوری کردن دورو درێژتره‌له‌میژوی یاسای نیوده‌وله‌تی. به‌لام جیاوازی سه‌ره‌کی له‌نه‌وه‌دایه‌که‌ناوه‌پۆک و بنه‌مای سیخوری له‌سه‌ر ناپاکی و فیله، به‌لام بنه‌مای یاسای نیوده‌وله‌تی متمانه‌یه،^(۳) ئاماره‌کردن به‌م دووانه‌جیاوازیه‌که‌نیشان ده‌دات که سیخوری و یاسای نیوده‌وله‌تی تا چه‌ند ناکۆکن، به‌ئاماره‌کردن به‌م دوو جیاوازیه‌ ده‌رده‌که‌ویت که تا چه‌ند سیخوری و یاسای نیوده‌وله‌تی له‌مملاندیان له‌گه‌ل یه‌کتر، هه‌ر بۆیه‌جیاوازی بیروپای به‌هیز هه‌یه‌سه‌باره‌ت به‌پیگه‌ی سیخوری له‌یاسای نیوده‌وله‌تی تیدا، لێره‌وه‌کۆمه‌لیک له‌زانایانی بواری یاسای نیوده‌وله‌تی باوه‌ریان به‌ره‌وايه‌تی سیخوری له‌سه‌رده‌می ئاشتیان هه‌یه‌و له‌لایه‌کی دیکه شه‌وه‌کۆمه‌له‌یه‌کی دیکه‌ی سیخوری به‌کرده‌وه‌یه‌کی تاوانکاری نیوده‌وله‌تی داده‌نرین، که به‌ته‌واوی پێ چه‌وانه‌ی بنه‌ما و رێ ساکانی یاسای نیوده‌وله‌تییه. هه‌ر له‌به‌ر نه‌م هۆکاره‌له‌خواره‌وه، پێدا چوونه‌وه‌به‌هه‌ریه‌ک له‌تیۆری با سکرانه‌ده‌که‌ین، بۆ نه‌وه‌ی دواچار پیگه‌ی سیخوری له‌سه‌رده‌می ئاشتیان له‌یاسای نیوده‌وله‌تی تیدا دیاری بکه‌ین.

۱.۲.۱. سیخوری سه‌رده‌می جه‌نگ

سیخوری له‌کاتی جه‌نگ و ئاشتیان لیک جیا ده‌کرینه‌وه، جگه‌له‌وه‌ش له‌کاتی جه‌نگدا نه‌گه‌ر نه‌ندامیکی هیزه‌چه‌کاره‌کان به‌جلوبه‌رگی سه‌ربازیه‌وه‌ کاری سیخوری بکات، نه‌وا وه‌ک سیخوری ئانا سه‌رته‌وه، به‌لکو به‌رپر سیاریته‌یه‌کی وه‌ک نه‌ف سه‌ریکی هه‌والگری ده‌بیت، نه‌گه‌رله‌لایه‌ن دوژمن به‌دیل بگریته‌ پارێزبه‌ندی دیلیکی جه‌نگی ده‌بیت و سزا نادریت. نه‌م تاوانه‌ته‌نها له‌چوارچیوه‌ی شه‌ر یان ئۆپه‌راسیۆنی سه‌ربازی دژی دوژمن، به‌ده‌سه‌تته‌نانی نه‌ینی زانیاری له‌گوره‌پانی جه‌نگ داده‌نیت که ئۆپه‌را سیۆنیکه‌له‌لایه‌ن یه‌کێک له‌لایه‌نه‌کانی جه‌نگ به‌مه‌به‌ستی کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری له‌سه‌ر لایه‌نی به‌رامبه‌ر له‌کاتی جه‌نگدا به‌سیخوری داده‌نریت. (ماده‌ی ۲۹ ی په‌یماننامه‌ی لاهای سه‌باره‌ت به‌یاسا و داوونه‌ریته‌ جه‌نگ له‌سالی ۱۹۰۷)^(۴) بۆیه‌توخمه‌ پیکه‌ینه‌ره‌کانی سیخوری له‌سه‌رده‌می جه‌نگدا بریتین له‌شاردنه‌وه‌ی نه‌ینی و گرتنی سیخور له‌ناوچه‌که‌ی ئۆپه‌راسیۆنی جه‌نگدا. هه‌رچه‌نده‌نه‌م جوړه‌سیخوری به‌ره‌نگه‌له‌روانگه‌ی نه‌خلاق و سیا سییه‌وه‌بخریته‌ ژیر پر سیاره‌وه، به‌لام دوکتۆرینی یاسا سا نا سان پێیان وایه‌که‌سیخوری‌کردن له‌شه‌ری چه‌کاریدا پێشیلکردنی یاسا نیوده‌وله‌تییه‌کان نییه.^(۵)

نه‌و یاسایانه‌ی که باس له‌سیخوری له‌کاتی جه‌نگ ده‌که‌ن له‌ریککه‌وتننامه‌کانی لاهای سالی ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷ دا‌رێژاون، له‌نه‌م سه‌رده‌مه‌دا مافی لایه‌نه‌شه‌رکه‌ره‌کان بۆ به‌کاره‌ینانی سیخوری وه‌ک فیلیکی جه‌نگ قبۆلکراوه، به‌کارگرتنی سیخور تاوان نییه‌دژی یاسا‌کانی شه‌ر و مافی سکالاکردن به‌دوژمن نادات، به‌پێی تاکتیکی جه‌نگی که‌لک وه‌رگرتن له‌ناپاکی سه‌ربازانی دوژمن یان خه‌لکی سیفیل، جا به‌رتیلیان وه‌رگرتبیت یان خۆبه‌خشانه‌ زانیاریان بده‌ن، کاره‌کانیان به‌یاسایی داده‌نریت. به‌کورتی، کاتیک جه‌نگیک له‌نیوان ولتانی هه‌لده‌گیرسیت، مۆله‌تی سیخوری‌کردن درێژده‌بیته‌وه‌بۆ هه‌موو مه‌یدانه‌کان، له‌وانه‌ش وشکانی، ده‌ریا و ئاسمانی، و خاکی نیشتمانی یان نیوده‌وله‌تی.

له‌ریککه‌وتننامه‌ی ریزگرتن له‌یاسا و داب و نه‌ریته‌ شه‌ر له‌سه‌ر زه‌وی له‌به‌شی یه‌که‌م (ئامرازه‌کانی زیانگه‌یاندن به‌دوژمن و گه‌مارۆدان و بۆردومان) لقی دووه‌می (ئۆپه‌راسیۆنی جه‌نگدا) له‌ماده‌ی ۲۴ دا هاتوه‌که‌تاکتیکی شه‌ر و به‌کاره‌ینانی کاری پتویست بۆ به‌ده‌سه‌تته‌نانی زانیاری له‌سه‌ر دوژمن به‌

(1) Lowe, V., 2002. The principle of non-intervention: use of force. In *The United Nations and the principles of International Law* pp. 76
(2) Kish, J. and Turns, D. eds., 1995. *International law and espionage*. Martinus Nijhoff Publishers·p 16
(3) Wells, J.T., 2014. *Principles of fraud examination*. John Wiley & Sons·pp152
(4) Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907.
(5) مریم أحمد لوكال, ۲۰۱۹. التجسس في ضوء أحكام القانون الدولي العام. المجلة العربية للدراسات الأمنية, ۳۵ (۲), pp.277-290.

قبولگراو دادنه نریت. ئەم مادەیه هیچ ریزیپه ریک له حوکمه گشتیه کهیدا "فیلی جهنگ" ناکات و له ئەنجامدا هیچ سنووردارکردنیک بۆ سیخوری له شەردا دیار نه کراوه.⁽¹⁾

له مادە ۳۱ ریکه و تننامە ی لاهای سالی ۱۹۰۷ (چارەم) سەبارەت بە ریسا و داب و نەریتی جهنگدا هاتوو، ئەگەر سیخوری دوا تەواوکردنی ئەرکێک پەبوەندی بە هیزه کانی خۆیه وه بکات و دواتر له لایەن دوژمنه وه بە دیل بگيریت، ناتوانریت به رپر سیار بکریت له و کرده وانە ی له رابردودا ئەنجامی داوه. له لایهکی دیکه وه به پ شتبه ستن به برگه ی دووه می مادە ۲۹ ی هەمان پەیره و هەروەها به لبه ر چاوگرتنی مادە ۲۶ ی پرۆتۆکۆلی ژماره یه، ئەم که سانه ی خواره وه سیخور نین و پێوسته جیاوازتر له سیخور مامه له یان له گه لدا بکریت.

۱- ئەو سەربازانه ی هیلی بەرگرییان بە زاندوو و چوونه ناو ناوچه ی ئۆپه راسیۆن بۆ بە دوا دا چوون و کۆکردنه وه ی زانیاری له سەر دۆخی دوژمن، بە مەرجێک جله کانیان نه گۆرن و جلو به رگی سەربازیان له بەردا بن.

۲- سەربازەکان و خەلگی سیفیل که ئەرکی هەوالگه ری خۆیان به ئاشکرا ئەنجام دەدەن.

۳- ئەو سەربازانه ی که له خاکیکی داگیرکراودا نی شتە جین و بۆ بەرژه وهندی دهوله ته که یان زانیاری کۆبکه نه وه که سوودی سەربازیان هه یه، به مەرجێک کۆکردنه وه ی زانیایه کان به ئاشکرا بیت و نه پینی نه بیت .

۴- ئەو سەربازانه ی که له خاکیکی داگیرکراودا نی شتە جی نین، بەلام له و ی چالاکیی سیخوری ده که ن به سیخور هه ژمار ناکرین، تەنها له و حاله تانه نه بیت که پێش پەبوە ستنبوون به هیزه کانی ناو خۆ ده ستگیر بکرین.

هەر بۆیه ریکه و تننامە ی لاهای سالی ۱۹۰۷ سەبارەت بە ریسا و داب و نەریتی شەری وشکانی تەنانەت ریکه ی به گرتنه به ری رپو شوینی پێوست داوه بۆ بە ده سه تپینانی زانیاری له سەر دوژمن به گشتی و ئەم کاره به پێشیلکردنی یاسا کانی جهنگ نازانریت .

پرۆتۆکۆلی هاویچ سالی ۱۹۲۷ ریکه و تننامە کانی جینف، پرۆتۆکۆلی یه که می ئەم پر سه دوویات کردۆته وه، بەلام ئەگەر خەلگی سیفیل له کاتی شەری چه کداریدا ئەو جۆره کارانه ئەنجام بدەن، ئەوا له پارا ستنی یا ساکانی شەردا به ره مه مند نابن. بیگومان له وه ته ی یا سای نیوده وه له تی جهنگ ده ستیکردوو به ریکه ستنی دۆخی یا سای دیله کانی جهنگ به سیخور شه وه، یا سای تابه ت بۆ وه رگرتنی زانیاری له دیله کانی جهنگ دانراوه. له ئەنجامدا بۆ پارا ستنی دیله کانی جهنگ چالاکیه هه والگریه کان سنووردار کراون له وه رگرتنی زانیاری له دیله کان. بنه ما گشتیه کانی یا سای نیوده وه له تی (کۆکردنه وه ی زانیاری له ریکه ی به کاره پینانی هیزه وه له دژی دیله کانی جهنگ قه ده غه کراون.)⁽²⁾

۲. ۱. ۲. سیخوریکردن له کانی ناشتی

له کاتیکیدا سیخوریکردن له نیوان دهوله تانی شەردا وه که به شیک له یا سای جهنگ قه بولکراوه و به هونەری جهنگ دادنه نریت، به لام سیخوریکردن له کاتی ناشتیدا دانپیدانراو نییه.

سەردەمی ئا شتیدا پره ز سیپی یه که سانی سەروەری نیوان دهوله ته کان جیبه جی ده کریت. پەره ز سیپی ده ستیوه رنه دان له کاروباری ناو خۆ، هەر ده ستوهر دانیک که ده ستدریزی بیت بۆ سەر خاکی نی شتمانی به نایا سای ده زانیت. له کاتی ئا شتیدا، سیخوری و له ر استیدا دزه کردنی ناو خاکی وه لاتیک له لایەن وه لاتیک دیکه و سیخوریکردن هەمان پێشیلکردنی یاسای ناو خۆیه، هەروەها پێشیلکردنی ریسا کانی یاسای نیوده وه له تیبه که دان به ریزگرتن له یه کپارچه یی خاک و سەربه خۆیی سیاسی ولاتانی دیکه دادنه نریت هەروەها له یاسا نیوده وه له تیبه کاندایه ی ریسایه ک بۆ قه ده غه کردنی سزادانی که سانی چالاکی ده که ن له بواری سیخوری له لایەن وه لاته کانه وه نییه، له ر استیدا ئەم بابە ته پەبوەندی به یا سای ناو خۆیه هه یه و له ئە نجامدا، ئەوه مافی هەر دهوله تیکه له کاتی ناشتیدا پیناسه ی سیخوری بکات.

سیخورییه ده توانریت به شیوازی جیاواز ئەنجام بدریت و کرده وه ی سیخوری مەرج نییه به چوونه ناو خاکی ولاتیک بیت ده کریت به نامرازه تکنولۆجیه نویه کان بیت وه که مانگی ده سنکر دیان به فرۆکه ی سیخوریی و درونه کان بیت، له وانیه "سیخوری ده ریایی" بیت و له ریکه ی دانانی سیسته م و نامیر له ئاوه کانی که نار ده ریاکاندا، سیخورییه ده توانریت له شیوه ی "سایه ر" یان ئینته رنیتدا ئەنجام بدریت، که له ریکه یه وه زانیاریه کان به یی مۆله تی خاوه نه که ی به ده ست دیت. ئەو زانیاریانه چ زانیاری که سی بن، چه ساس و تابه تهمند و ریکه ستنی بن یان زانیاریه کانی وه لاتیک یان کۆمپانیایه ک یان ریکخراوه کانی نیوده وه له تی یان نا نیوده وه له تی بن به شیوازی نایاسایی به ده ست دین، له ریکه ی ئینته رنیت وه کاککردن و فیلی سوفتویری به کارده هینن له وانه ئە سپی ترۆجان که سیخوری ده که ن بۆ سوودی که سی، ئابووری، سیاسی یان سەربازی، ئەم جۆره سیخورییه ده توانریت به م شیوه یه بیت که کۆمپوته ریک له دووره وه و له لایەن ها که ره پیه شه گه ره کانه وه به یی ئەوه ی بچه ناو خاکی نەریتی ولاتیکه وه ئەنجام بدریت.

هندیک جار سیخوری له لایەن دیپلوماتکاران یان کارمەندانی شانده دیپلوما سه کان ئەنجام ده دریت. وپێگه ی کاری خویان به کارده یین بۆ کۆکردنه وه ی زانیاریانه ی که ریکه پیدراو نین، بۆ نمونه بۆ زانیاری ناستی پەبوەندی نیوان دوو وه لات یان تیکدانی پەبوەندی دوو وه لات و دروست کردنی گرژی نیوانیان.

(1) Articl. 24, Ruses of war and the employment of measures necessary for obtaining information about the enemy and the country are considered permissible

(2) مهلول، الحاج، البقیرات، عبد القادر، ۲۰۲۱. جرائم الحرب المرتکبة في حق المقاتلين على ضوء القانون الجنائي الدولي ص ۱۱۸

روانگهی نوپیی سیخوری کردن له چوارچیهی یاسای نیودهولهتی

له کاتی ناشتیدا کاتیک سیخوری دهریت که سیخوری دهکات، ئهوهی بهزوری روودهدات ئهوهیه که وهلاتهکان رهتیدهکه نهوه که هیچ په یوه ندیهه کان له گهله که سی دهستگیرکراودا هه بیته و ئهوه ریگهی دهدات به پیی یاسا ناوخییهه کانی ولاتی سیخوری له سهر کراو مامه له له گهله سیخوره که دا بکریت . له وتاره که بیدا، به ئاماره دان به دق سیهی (U-2) رایت (Wright)، با سی ئه و پینچ پا ساوهی کردیه که وهلاته یه کگرتوه کانی ئه مریکا بۆ پا ساودانی سیخورییه که ی ده یانه نیتیه وه:

۱- گشت وهلاته کان کاری سیخوری ده کهن .

۲- پیویستی بهرگری ره وایه .

۳- پیویستی پاراستنی هاوسهنگی هیزه .

۴- نه گه نجاو بوونی به هه لستی به کیتی سوقیه تی (جاران) ه که ئه و روانگه یه یه هیه که چی به خزی چالاکیی سیخوری ئه نجام دهدات .

۵- به پاساوی ئه وهی که سیخوری یان هر جوره ده ستیوه ردانیککی دیکه له دژی کومونیزم ره وایه .

که یسی (U-2) ده یسه لمینتت که یاسای نیوده وهله تی ده بیته پیداجوونه وه به ریساکانی په یوه ست به سیخورییدا بکات.^(۱)

دیاره ری ساکانی یا سای نیوده وهله تی به شیوهی نارا سته خق سیخوری قه دهغه ده کهن، جگه له به یانامه ی په یوه ندی دق ستانه ی سالی ۱۹۷۰^(۲)، ئه و کرده وانه ی که بۆ ئه نجامدانی سیخوری ده کرین وه ک چوونه ناو سنوری وشکانی، ئاوی یان ئاسمانی وه لاتیککی تر به شیوهی نایا سای و بی مؤله ت یان کاره نایا سایه کانی تر وه ک به رتیل دان وفیل کردن و ها ک کردنی سی ستمه الکترونیه کان به خویان کاری نایا سایین و نا سه قامگیری وه لاته کان یان لیده که ویته وه و ریگه پیدراو نین به خویان کاری تاوانین که ده بنه هوی ناسه قمگیر بوون و یاسای نیوده وهله تی عورفی ئه م کارانه به ره و نازانیت .

۱. ۱. ۲. ۲. یه کهم تیوری ره وایه تی سیخوری له سهرده می ناشتیدا

له سهر بنه مای ئه م بۆ چوونه، ژماره یه ک له توژهران پییان وایه، هر چه نده کرده ی سیخوری کردن کاریکی نادق ستانه یان هندیکجار دوژمنکارانه یه، به لام هرگیز یا سا نیوده وهله تییه کان پید شیل ناکات، به بزاوی ئه م کومه له له زانایانی بواری یا سا، کاتیک له یا سای نیوده وهله تی مروویی دۆخی سیخوری له کاتی جه نگدا به ئا شکر باس ده کریت، به لام له یا سای نیوده وهله تی گشتیدا، ئاماره یه کی ئا شکر بۆ پیگهی سیخوری له سهرده می ئا شتیدا نییه، ئه وه مانای ئه وه یه که یا سای نیوده وهله تی نه یووستوه به شیوه یه کی روون و ئا شکر سیخوری کردن قه دهغه بکات. هر وه ها، کاتیک ئیمه یا سایه کمان نییه سه باره ت به دۆخی سیخوری کردن له کاتی ئا شتیدا له یا سای نیوده وهله تیدا، چۆن ده توانریت ئه نجامدانی به کرده وه یه کی تاوانکاری نیوده وهله تی هه ژمار بکریت^(۳)، به واتایه کی تر، به پیی بریاری دادگای دادی نیوده وهله تی، له که سی که شتی لوتوس "Lotus" که به ره ذ سیدی لوتو سی^(۴) به دی هینا هر کرده وه یه ک که به یا سای نیوده وهله تی قه دهغه نه کرابیت ریگه پیدراوه . به م شیوه یه شروفه کاران به پ شتبه ستن به م بابه ته، کاری سیخوری وه ک کرده وه یه ک که له یا سا نیوده وهله تییه کاندای قه دهغه نه کراوه باس ده کهن، هر بۆیه ئه نجامدانی ئه و کاره له کاتی ئا شتیدا قه دهغه نییه و بهر پر سیاریتی له به رامبه ر حکومته کاندای خویدا ناهینیت.

له وه لام دانه وهی وته کانی سهر وه ده توانین بلین که کاتیک یا سای نیوده وهله تی ته نها له کاتی شه ردا سیخوری به ره و نازانیت، ئه وه مانای ئه وه یه که ئه نجامدانی سیخوری له کاتی که جه نگ نیه، واته له کاتی ئا شتیدا ریگه پیدراو نییه . هر وه ها پیویسته ئه م پرسیاره بخینه روو که بۆچی یاسادانه ر له سهرده می ئا شتیدا به رامبه ر به دۆخی سیخوری بیده نگه، به لام به روونی دۆخی سیخوری له سهرده می جه نگدا دیاری ده کات؟ مه به سستی یاسادانه ر چیه له دیاری کردنی سیخوری ته نها له کاتی مملانی چه کداریه کاندای هر له بهر ئه م هۆکاره، یا سای نیوده وهله تی کاتیک باس له ستاتوی سیخوری له سهرده می ئا شتیدا ده کریت، بیده نگ ده بیته، چونکه له حوکمه کانی یاسای نیوده وهله تی مروویی به ناراسته وخق باسی کردوه .

به پیی ئه و بنه مایه که «ما من عام الا و قد خص» یا سا دانه ر ویستویه تی به دیار کردنی دۆخی سیخوری له کاتی جه نگدا حوکمی گشتی له سهر کوی سیخوری کردن دیار بکات، واته کرده وهی سیخوری هه موو کات به ریگه پینه دراو دیار کراوه، به لام له کاتی مملانی چه کداریه کان ریگه پیدراوه و ئه و حوکمانه ی سهرده می ئا شتی له سهر هه لده گریزین، واته سیخوری هه میشه کاریکی تاوانکاری نیوده وهله تییه، ته نها له کاتی مملانی چه کداریه کاندای نه بیته . خالی دووه م له ره خنه گرتنی ئه و ئارگومینته ی ئاماره ی پیکراوه ئه وه یه که پیویسته بپرسین سهره رای ئه وهی له هیچ کام له ده ق و یا ساکاندا باس له نایا سایه ی بوونی سیخوری کردن نه کراوه، ئایا له هیچ یا سایه سهره کی تر به نارا سته وخق باس کراوه؟ دروسته هیچ یه ک له ده قه و سهر چاوه یا سای نیوده وهله تی به ئا شکر سیخوری کردن که کاتی ئا شتی قه دهغه نه کراوه، به لام ئایا ناکریت به سود وهرگرتن له هندیک سهر چاوه ی یا سای نیوده وهله تی ئه وه به سه لمیندریت که کاری سیخوری ریگه پیدراو نیه بۆ نمونه له ماده ی^(۵) می ساقی نه ته وه یه کگرتوه کان که ئاماره ی به ریز گرتن له سهره وهی و

(1) Wright, Q., 1960. Legal aspects of the U-2 incident. *American Journal of International Law*, 54(4), pp.836-854

(2) The United Nations General Assembly **Resolution 2625**, The Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States 1970

(3) Demarest, G.B., 1995. Espionage in international law. *Denv. J. Int'l L. & Pol'y*, 24, p.321

(4) (wordpres.com)

سەربەخۆیی وەلاتان کراوە و دەستتۆوەردان لە کاروباری وڵاتانی دیکە قەدەغە کراوە. لێرەدا بە ڕوونی بەدیار دەکەوێت کە کردەوهی سیخوری کارێکە کە بەتەواوی پیشیلی ئەم بنەما یاسایانە دەکات، بۆیە بە کارێکی ناپەرەوا هەژمار دەکریت.

بۆ چوێکی دیکە هەبە کە بە بیانیوی ئەوهی کە سیخوری کردن لە کاتی ئاشتی رێگری دەکات لە ڕوودانی جەنگ یان خود رێگری دەکات لە بەکارهێنانی ئامرازەکانی ئاشتیانە وەک ئابلقەیی ئابوری و دیپلوما سی لە پەيوەندیە نۆدەولهتیهکان بەم شێوهیه کە بەدە ست هینانی زانیاری لە سەر وڵاتانی دیکە دەکریت لە پەيوەندیەکاندا ژیرانەتر هەل سووکەوتی لە گەلدا بکریت،⁽¹⁾ بەلام ئەم بۆ چوونه بەتەواوی دژی کۆمەلێک پەردە سببی یا سای نۆدەولهتیه وەک ریزگرتن لە سەروروی وڵاتان و دەستتۆوەردان لە کاروباری وڵاتانی دیکە، هەر وهه ئهگەر باوه ڕمان بە ڕه وابوونی سیخوری یان هەر کارێکی ناپەرەوا دیکە هەبێت بو پارا ستنی ئاشتی و ئاسایشی وڵاتان دەکریت ئەوه لەبەر چاوی بگرین کە کاری سیخوری لە سەر بنەمای فیل کردن و ناپاکی نیشتیمانی دامەزرێوه و ئەگەر وابێت تەنیا لە روکەشەوه ئاشتی دەپارێزیت، بەلام لە راستیدا وڵاتان دەکەونه جەنگێکی شاراوه کە هەر کات دەکریت بێتە جەنگێکی ویرانکەر، بۆیە ئەم بۆچوونهش ناکریت بەسەند بکریت .

ئەوهی کە لە ئەنجامی لیکولینەوه لە بۆ چوونهکانی ئەو دە ستە زانابانی یا سای نۆدەولهتی کە لایەنگری تۆری ڕه وایهتی سیخوری لە سەر دهی ئاشتی دەکەوه و بێت کە بە پێ چەوانەیی بیروکەکیان سیخوری کردن لە کاتی ئاشتی ڕه وایهتی نیه، هەر چەندە بیانیوی جیاواز هەبیت وەک پارا ستنی ئاشتی و ئاسایشی جیهانی، چونکە ئەمە دەبێتە هۆی ئەوه کە هەر ولاتیگ رێگە بە خوی بدات بە شێوهیهکی ریکخواو سیخوری لە وڵاتانی دیکەدا بکات، بە تاییهت کە وەلاتانی جیهان کۆرا بیان لەسەر پیناسهیهکی یه کگرتوو بۆ چه مکه کانی وەک تیروزیزم نیه .

٢. ١. ٢. ٢. تیوری ناپەرەواوی سیخوری لە کاتی ئاشتی

لەم بەشەدا باس لە هۆکارەکانی ناپەرەواوی سیخوری لە کاتی ئاشتی بە پێی یاسای نۆدەولهتی دەکریت، تاکوو بزانیی ئەم سەر چ بنەمایەکی سیخوری لە کاتی ئاشتی رێگە پێدراو نیه و بە کردەوهیهکی تاوانی نۆدەولهتی هەژمار دەکریت .

بیروکەکی لایەنگرانی ئەم تیورییه لە ئەوه سەر چاوه دەگریت کە سیخوری کردن پێشیلکردنی ئاشتی بنەمای سەروروی وڵاتان و بنەمای سەربەخۆیی سیا سی وڵاتان و بنەمای دە ست تۆوەردان لە وڵاتانی دیکە و بە پێ چەوانەیی بنەماکان سەر چاوه کانی یا سای نۆدەولهتی واتا پەیمانامەکان، عورفی نۆدەولهتی و بریارەکانی دادگاگانه کە هەریه کەیان بە جیا باس دەکەین.

٢. ٢. ٣. پەیمانامەکانی نۆدەولهتی

٢. ٣. ١. میساقی نەتەوه پەکگرتووەکان

میساقی نەتەوهوه پەکگرتووەکان یه کیک لە گرنگترین سەرچاوه کانی پەیمانامە نۆدەولهتیه کانه بە پێی بەندی چوار مادهی ٢ لە میساق هەرەشەکردن و بە کار هینانی هیز دژی یه کپارچهیی خاک و سەربەخۆیی وەلاته کانه قەدەغە کراوه. ئەوهی سرنج راکیشە وشە «هەرەشەکردن بە بەکار هینانی هیز» یان «بەکار هینانی هیز» لە دهقی ئەم مادهیه دایه، لایهنگرانی بیروکەکی ناشەرعی بوونی کردەوهی سیخوری لە کاتی ئاشتی نەتەنیا خۆدی کاری سیخوری بە هەرەشەیی بەکار هینانی هیز دزانن و سەرەرای ئەوه سیخوری کردن پێش هیرشی چه کداری بە «بەکار هینانی هیز» دەژمێردی. لە سەر دەمی ئیستادا بەکارهینانی هیز تەنیا لە کردەوهی سەربازی و بەکارهینانی چه ک سنوردار ناکریتهوه بە لکو هەر کاری تروک سیخوری کردن کە هەرەشە بیت بۆ سەر وەلاتیکی بە شێوهیک لە بەکار هینانی هیز هەژمار دەکریت و بە لادان لە دهقی راشکراوی میساقی نەتەوه پەکگرتووەکان دادەنریت. لەم بارهیهوه دادگای دادی نۆدەولهتی لە بریاری خۆی سەبارەت بە چالاکیه چه کدارانه لە وەلاتی کونگو ئامازە بە ئەوه دەکات کە «هەر جورە چالاکیه کە پێ شیلی پەره نسیبی دەستتۆوەردان لە کاروباری وەلاتانی دیکە بکەت بە شێوهیهکی راسته وخۆ یان ناراسته وخۆ بە بەکارهینانی هیز دەژمێردی».⁽²⁾

٢. ٣. ٢. پەیمانامە نۆدەولهتی مافه کانی مەدهنی و سیاسی⁽³⁾

مادهی ١٧ ی پەیمانامە نۆدەولهتی مافه کانی مەدهنی و سیاسی هاتوو کە ژیان و کاروباری تاییهتی هیز کە سیک نابیت دەستتۆوەردانی نایاسایی تیدا بکریت بە پێی ئەم مادهیه ئا سایش و ژبانی تاییهتی هەر هاوه لاتیه کە لە هەر وەلاتیک لە مافه بنه ره تیه کانی مروقه و ئەو مافانه ناکریت و رێگە پێدراو نیه کە بە بیانیوی دابین کردنی ئاسایشی خۆیان یان ئاسایشی جیهانی لە چوار چۆیهی بەرگری پێشگراوه کە سیخوری کردن لەم چوار چۆیهیهدا بە رهوا دەزانن پیشیل بکرین .

٢. ٤. یاسای نۆدەولهتی عورفی

عورفی نۆدەولهتی یه کیک لە سەر چاوه کانی یا سای نۆدەولهتیه بە ئامازەدان بە چەند پەره ن سببی لە عورفی نۆدەولهتی رهوا یه تی سیخوریکردن دەخه یینه بەر باس.

(1) Demarest, G.B idid

(2) McGuinness, M.E., 2006. Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo: The ICJ Finds Uganda Acted Unlawfully and Orders Reparations. *American Society of International Law Insights*, January, pp.2009-11.

(3) [International Covenant on Civil and Political Rights - United Nations and the Rule of Law.](#)

پوانگه‌ی نوڤی سیخوری کردن له چوارچینوی یاسای نیوده‌وله‌تی

۱. ۴. ۲. پهره‌نسیبی ده‌ستیره‌ندان^(۱)

هروه‌کۆ پێ شتر باس کراپه‌ره‌ن سیدی ده‌ ستیوره‌ندان له کاروباری وه‌لاتانی دیکه نه‌تیا له به‌ندی ۷ی ماده‌ی ۲ی می ساقی نه‌توه‌ویه‌کگرتوه‌کان ناماژوی پیکراوه به‌لکۆ له میژوه وه‌ک پهره‌نسیبکی عورفی یاسای نیوده‌وله‌تی له لایه‌ن کۆمه‌لگای نیوده‌وله‌تی په‌سه‌ند بووه و قه‌بول کراوه، یاساناسان ده‌ستیره‌ندان کاروباری وه‌لاتان به‌ئوه پیناسه ده‌که‌ن که هه‌ر شیوه‌یه‌ک له ده‌ستیره‌ندان له سنوری سه‌روه‌ری ده‌سه‌لاتی وه‌لاتیک که به‌نیه‌تی زیان گه‌یاندن به‌ئو وه‌لات بیت به‌ ده‌ستیره‌ندان هه‌ژمار ده‌کری‌ت. له راستیدا هه‌ر شیوه‌یه‌ک له کاری سیخوری ج سیخوری به‌کاره‌ینانی مروڤ بیت، مانگی ده‌ستکرد، سنوره‌ ناویه‌کان یان به‌شیوه‌ی سایبری و درونه‌کان به‌هۆی ئوه که ده‌ست دیژی نایاسایی بۆ سنوره‌کانی ده‌سه‌لات و سه‌روه‌ری وه‌لاتیکی دیکه بیت بۆ گومان ناکوکه له‌گه‌ل یاسای نیوده‌وله‌تی.

۲. ۴. ۲. پهره‌نسیبی پیکه‌وه‌ژیانی ناشتیانه^(۲)

یه‌کێک له ری ساکانی گرنگی نیوده‌وله‌تی عورفی که به‌ درژی له می ساقی نه‌توه‌یه‌کگرتوه‌کاندا هاتوه‌ پهره‌ن سیدی پیکه‌وه‌ژیانی وه‌ل سوکه‌وتی ناشتیانه‌یه له په‌یوه‌ندی وه‌لاتان له‌گه‌ل یه‌کتر. هه‌ر چه‌نده وه‌لاتان سه‌روه‌ری و ده‌سه‌لاتی سه‌ربه‌خۆی خۆیان هه‌یه به‌لام کۆمه‌لگای نیوده‌وله‌تی بۆ نه‌ئیشته‌نی گه‌رفته‌کان و به‌ نامانجی گه‌یشته‌ن به‌ ناشتی و ناسایشی نیوده‌وله‌تی وه‌لاته‌کان ناچار ده‌کات که به‌گرتنه‌بهری هه‌لسوکه‌وت و هاوکاری ناشتیانه له په‌یوه‌ندی‌کانیان. که سیخوری وه‌لاتان له‌سه‌ر یه‌کتر سه‌ریپچی کردنه له ئو ریساکانی عورفی نیوده‌وله‌تی.

هه‌ر چه‌نده بریاره‌کانی ئه‌نجومه‌نی گ شتی نه‌توه‌یه‌کگرتوه‌کان پابه‌ندکه‌ر نین به‌لام گرنگیان له ئوه دایه که ده‌توانن بینه هۆی به‌دیانتی بانه‌ما عورفه‌کان له یاسای نیوده‌وله‌تی. لیره ناماژه به‌ دوو بریاری ئه‌نجومه‌نی گشتی که په‌یوه‌ندیان به‌بابه‌تی سیخوری هه‌یه باس ده‌که‌ین.

۲. ۴. ۲. بریاری ئه‌نجومه‌نی گشتی نه‌توه‌یه‌کگرتوه‌کان ژماره ۳۳۱۴^(۳)

ئهم بریاره گرنگترین به‌لگه له سه‌ر سیخوری که پیناسه‌یه‌کی گشتگیر و وه‌سیع له چه‌مکی ده‌ستدیژی به‌ ده‌ست ده‌دات. ئه‌و بریاره که په‌یوه‌ستیکی^۸ ماده‌یی هه‌یه ده‌ستدیژی له سه‌ر وه‌لاتیک ته‌نیا سنه‌وردار ناکات به‌هێر شه چه‌کداریه‌کان به‌لکو هه‌ر کرده‌وه‌یه‌کی شاراوه و نه‌ینیی که دژی سه‌روه‌ری سه‌ربه‌خۆی وه‌لاتیکی دیکه بکری‌ت شمولى پیناسه‌ی ده‌ستدیژی دژی وه‌کلاتیکی دیکه ده‌بیت.

۲. ۴. ۲. بریاری ئه‌نجومه‌نی گشتی نه‌توه‌یه‌کگرتوه‌کان ژماره ۱۰۳/۳۶^(۴)

ئه‌نجومه‌نی گ شتی له‌م بریاره به‌پیکه‌ی وردی خوی له سه‌ر پهره‌ن سیدی ده‌ ستیوره‌ندان دیارکردیه. بریاره‌که جه‌خت ده‌کاته‌وه پهره‌ن سیدی ده‌ ستیوره‌ندان له کاروباری ناوخۆ و ده‌روه‌ی هه‌ر وه‌لاتیک سه‌ره‌کیرترین پیووستیه بۆ گه‌ر شتی به‌ نامانجه‌کان و بانه‌ماکانی نه‌توه‌یه‌کگرتوه‌کان بویه هه‌ر شیوه‌یه‌ک له ده‌ ستیوره‌ندان را سه‌ته‌وخۆ، کرده‌وه‌کانی تیکه‌ره‌نه‌ و هه‌ر شیوه‌یه‌ک له ده‌ ستیوره‌ندانرا سه‌ته‌وخۆ (سیخوری کردن) پێ چه‌وانه‌ی ئه‌و پهره‌نسیبه سه‌ره‌کیه‌یه و ده‌بیت هۆی سه‌ریپچی له میساقی نه‌توه‌یه‌کگرتوه‌کان ویاسای نیوده‌وله‌تی.

۲. ۴. ۲. بریاری دادگاگان

بریاره‌کانی دادگاگان نیوده‌وله‌تی ئه‌وه ده سه‌لمینن که کاری سیخوری کرده‌وه‌یه‌کی نا شهرحی و ریگه پینه‌دراوه ..... لیره باس له دوو‌نومه‌ی بریاره‌کانی دادگاگان ده‌که‌ین.

۲. ۴. ۲. تیموری رۆژه‌ه‌لات و ئوسترالیا^(۵)

له‌م دۆسیه‌یه‌دا که له ساڵی ۲۰۱۳دا خراوه‌ته به‌رده‌م دادگای دادی نیوده‌وله‌تی، تیموری رۆژه‌ه‌لات داوی کرد که ئوسترالیا له دانوستانه‌کان سه‌باره‌ت به‌ په‌یماننامه‌ی ده‌ریای تیمور سیخوری کردووه و ئه‌و زانیاریانه‌ی که ده‌زگای هه‌والگری ئوسترالیا پێشکه‌شی کردووه له ریگی گویگرتن له ته‌له‌فۆنه‌وه ده‌ستیان که‌وتووه. توانیوه‌تی له هه‌لوێست و سه‌راتیژی حکومه‌تی تیموری رۆژه‌ه‌لات بزانی‌ت و له‌و په‌یماننامه‌که بۆ به‌رژه‌وه‌ندی خۆی به‌کاری به‌نینت. له ۲۳ی نی سانی ۲۰۱۳ حکومه‌تی تیموری رۆژه‌ه‌لات داواکارییه‌کی پێ شکه‌ش به‌ دادگای هه‌می شه‌یی ناویژیوانی کرد و داوی کرد که له‌به‌ر ئه‌وه‌ی په‌یماننامه‌ی ده‌ریای تیمور به‌نیه‌تیکی پاکه‌وه نه‌کراوه، بۆیه پیووستیه سه‌ته ئه‌م ریگه‌وتنامه‌یه هه‌لبوه شه‌ته‌وه. هاوکات له ۳ی کانوونی دووه‌مدا، ده‌زگای هه‌والگری ئو سترالیا هێرشی کرده سه‌ر نوو سینگی یا سایه‌یه‌کێک له پارێزه‌رانی تیموری رۆژه‌ه‌لات له‌و دۆ سیه‌یه‌ی که پێ شتر باسمان کرد و هه‌موو زانیاریه نه‌ینیی و گرنگه‌کانی دۆزیه‌وه و ده‌ستی به‌ سه‌ردا گرت که دژی ئوسترالیا بوون. حکومه‌تی تیموری رۆژه‌ه‌لات داوی ۴ رۆژ له‌م رووداوه، واته له ۱۷ی کانوونی دووه‌مدا، مه‌جاره سکاڵا له دادگای دادی نیوده‌وله‌تی تۆمار ده‌کات و ئه‌و کارانه‌ی ئو سترالیا به‌ پێ شیلکردنی مافه‌ بانه‌ر ته‌بیه‌کانی حکومه‌تی تیموری رۆژه‌ه‌لات و هه‌روه‌ها یاسای نیوده‌وله‌تی ناو ده‌بات. له‌م دۆسیه‌یه‌دا دادگای دادی نیوده‌وله‌تی ئه‌و کارانه‌ی ئوسترالیا به‌ سیخوری و

(1) *The Principle of Non-intervention*

(2) [Principles of Peaceful Coexistence](#)

(3) [Definition of Aggression General Assembly resolution 3314 \(XXIX\) \(un.org\)](#)

(4) [A/RES/36/103 - Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States - UN Documents: Gathering a body of global agreements \(un-documents.net\)](#)

(5) [icj-cij.org/public/files/case-related/148/148-20140331-JUD-01-00-EN.pdf](#)

ده ستورهردان له کاروباری ناوځوې وهلاتی دیکه داده نیت و ئو سترالیا له هر جوړه ده ستورهردان و سیخورییه که له کاروباری ناوځوې حکومتی تیموری رژه هلات قه دهغه دهکات. نه مه په که مجاره که دادگا فرمانیک له دژ په کی که له دزگا هه والگرییه کان دهردهکات.

۲. ۴. ۴. نیکاراگوا و نه مریکا.^(۱)

دوابه دواې نوبه را سیونیکي شاره و هیزه کانی کونترای سر به حکومتی نه مریکا له نیکاراگوا له بریاریک دادگای دادی نینیدانه ی نه مریکای کرد به به کارهینانی هیز له دژ سهره وری و سهره بخوی سیاسی نیکاراگوا، چونکه به بچوونی دادگا، هر ده ستورهردانیکي راسته وخو یان ناراسته وخو دژ سهره وری خاکی ولاتیک به به کارهینانی هیز داده نریت.

ده بیت هوی که موکوری له بنه ماکانی یاسای نیوده ولته تی. به له بهرچا وگرتنی نه وری که وتراوه، پرونه که سیخورییکردن به گشتی له یاسای نیوده ولته تیدا له سنوریکی یاساییده، به بی گویدانه شیوازی نه نجامدانی. به لام نه م سنوردارکردنه زیاتر له هندیک شیوازی تاییه تی سیخورییدا خو ی نشان ده دات. له را ستیدا به پیتی جوړه کانی شیوازه کانی سیخوری و شوینی جوگرافیای جیبه جیکردنی، زوریک له یا سا نیوده ولته تیبیه کان سنوریک بچوونی نه نجامدانی سیخوری داناه، که له خواره وه به پرونی ده بینریت.

۳. شیوازه کانی سیخوری کردن و بهرپرسیاریتی نیوده ولته تی ده ولت له سیخوری کردن

له م به شه باس هر یک له بابه تکانی شیوازه کانی سیخوری کردن و بهرپرسیاریتی نیوده ولته تی ده ولت له سیخوری کردن به جیا تاوتوی ده کهین.

۱. ۳. شیوازه کانی سیخوری کردن

سیخوری کردن به چندیه شیوازی جیاواز نه نجام ده دریت که هر ییکه یین پی شیلی یا سایه کی نیوده ولته تی ده که ت میره به نامازده دان به شیوازه جوراجوره کانی سیخوری کردن نه و یاسایانه ی که به هر یک له شیوازه کان پیشیل ده کړین شی ده که پنه وه.

۱. ۱. ۳. به کارهینانی ناکه کان بچوونی سیخوری

که پیشیل کردنی ماده ی دوهمی میساقی نه ته وه په کگرتووه کان، برگی چواره م^(۲) ریزگرتن له په کپارچه یی خاکی و سهره بخوی سیاسی وه لاتان، برگی حوته م، قه دهغه کردنی ده ستورهردان له کاروباری ناوځوې وه لاتان پیشیل دهکات.

بنه مای قه دهغه کردنی ده ستورهردان له کاروباری ناوځوې ولاتان و ریزگرتن له په کپارچه یی خاک، له یا سا نیوده ولته تیبیه کان، نه گری به ده ستهینانی هر زانیارییه کی نه پنی و نایا سایه له لایه ن که سانیک که له لایه ن وه لاتان را سپیردرون له خاکی ولاتیک دیکه دا قه دهغه دهکات. نه مه ش له بهر نه ویه که نه و سیخورانه ی که پیگه ی دیلوما سی و کوز سولگه ریپان نیبه، زورچار به نا سنامه ی ساخته و نایا سایه ده چنه ناو خاکی خاکی ولاتیکه وه و کرده وه ی تیکدوره نه دژ ناسایشی نه ته وه یی نه و ولته نه نجام ده دن، نه مه ش پیشیلکارییه کی ناشکرای ماده ی^۲ میساقی نه ته وه په کگرتووه کانه.

۲. ۱. ۳. سیخوری ناسمانی له ناسمانی ولاتیکدا

ماده ی^{۲۶} ریکه و تننامه ی شیکاگو (په یماننامه ی فبروکه وانی مده نی نیوده ولته تی)^(۳) پیشیل ده که ت.

کوکردنه وه ی زانیاری نه پنی و نایا سایه له ناسمانی خاکی ولاتیک له لایه ن ولاتیک تروه به سیخوری ناسمانی داده نریت. له ماده ی^{۳۶} ریکه و تننامه ی شیکاگو بچوونی ریزگرتن له سیخوری ناسمانی باس له وه دهکات که هر ولاتیک ده توانیت به کارهینانی نامیری فوتوگرافی ویننه گرتن له نه و فبروکه نه ی به سهر سنوری ده ته لاتی سهره وری خو قه دهغه بکات یان یاسای بچوونی دابنیت. بویه قه دهغه کردنی فبرینی فبروکه ی سیخوری و به گشتی سیخوریکردن به سهر ناسمانی ولتدا په کیکه له پرهنسیپه پرونه کانی په یماننامه ی شیکاگو و یاسای ناسمانی نیوده ولته تی.

۳. ۱. ۳. سیخوری دهریای له خاکی دهریای خاکی ولاتیکدا

ماده ی^{۱۹} (۲) ریکه و تننامه ی نه ته وه په کگرتووه کان له سالی^{۱۹۸۲} سهاره ت به یاسای دهریاکان^(۴) (ITLOS) پیشیل دهکات.

برگی دوهمی ماده ی^{۱۹} ریکه و تننامه ی یا سای دهریاکان^(۵) سنوردارکردنیکي گرتن به سهر که شتیبه بیانیه کانداه سپاندووه و نه ویش کوکردنه وه ی زانیارییه له سنوری سهره وری دهریای وه لاتاندا قه دهغه دهکات. له ماده ی دا هاتووه. « تپهر بوونی که شتی بیانی له سنوری سهره وری دهریاییه ولاتیک زهره و زیان به ناسایشی نه و ولته ده گینیت که به شیوه یه کی نامانچار هه وال و زانیاری کو بکاته وه که بچوونی سایدی وه لاتی که نارده ریا گرتن^(۶) ». «

(1) icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19841126-JUD-01-00-EN.pdf

(2) Un charter, article 2,7

(3) www.icao.int/Secretariat/Legal/Pages/TreatyCollection.aspx

(4) www.digitallibrary.un.org/record/34475

(5) The International Tribunal for the Law of the Sea

(6) Article 19 (2) of UNCLOS The passage of a foreign ship in the territorial sea causes harm and damage to the security of the coastal state when it takes targeted actions in the territorial sea to collect news and information that is important to the security of the coastal state

۴.۱.۳. سیخوری دیپلوماسی

سیخوری دیپلوماسی پيشلی ئەم ريساينه دهکات مادهکانی ۳، ۲۱، ۲۴ و ۴۱(۱)ی ریکه‌وتننامه‌ی فیه‌ننا بۆ په‌یوه‌ندییه دیپلوما سییه‌کان له سالی ۱۹۶۱(۲) و ماده‌کانی ۳۱، ۳۳، ۵۵(۱)(۲)ی ریکه‌وتننامه‌ی فیه‌ننا بۆ په‌یوه‌ندییه کونسولگه‌رییه‌کانی سالی ۱۹۶۳.

یه‌کێک له پلاتفۆرمه گونجاوه‌کان بۆ کرده‌وه‌ی سیخوری، به‌کارهێنانی به‌رگی دیپلوما سییه، به‌واتایه‌کی تر ده‌کریت بلێن یه‌کێک له ئه‌رکه‌کانی سه‌ره‌کی ستافی دیپلوماسی بالیۆزخانه و کونسولخانه‌کان سیخوری‌کردنه له ولاتی میواندار. له راستیدا کۆنفرانسی سالی ۱۹۶۱ سیخوری‌کردن و به‌ده‌سته‌پێنانی زانیاری وه‌ک به‌شیک له دیپلوماسی داده‌نێت. بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ش هه‌ولیداوه تا ئەو جیگایه‌ی که ده‌توانیت کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری له لایه‌ن دیپلوماتکارانه‌وه سنووردار بکات، وه‌ک له ماده‌کانی ۱۲ و ۱۱ و ۲۷ی ریکه‌وتننامه‌که‌دا هاتوه.

به‌پێی ماده‌ی ۴۱ی په‌یماننامه‌که، ئه‌رکی ئەو که سانه‌ی که ئیمتیازات و پارێزبه‌ندی دیپلوما سییان هه‌یه، خۆبه‌دووگرته له ده‌ستوهردان له کاروباری ناوخی ئەو حکومه‌ته‌دا. به‌و پێیه‌ی سیخوری‌کردن به‌سه‌ر بالیۆزخانه‌کان و دیپلوماتکاران به‌هێر شکرده‌سه‌ر به‌رژه‌وه‌ندییه نیه‌شتمانیه‌کانی وه‌لاتی میواندار داده‌نێت. ماده‌ی ۳۱ی کۆنوازی سیۆنه‌که ئەو ئەگه‌ره بۆ ولاتی میواندار ر‌ه‌ده‌که‌اته‌وه که بتوانیت دیپلوماتی سیخوردایه‌کی بکات، بۆیه به‌پێی ماده‌ی ۹ی ریکه‌وتننامه‌که، وه‌لاتی میواندار ته‌نها ده‌توانیت که دیپلوماتکاره‌که وه‌ک توخمیکی نه‌خواراوه‌ی بنا سێنیت، که به‌م شێوه‌یه ده‌کریت کۆتایی به‌خزمه‌ته‌که‌ی به‌یێت.

۴.۱.۵. سیخوری ئەلیکترۆنی (سایبری)

سیخوری ئەلیکترۆنی له‌لایه‌ن ها‌که‌ره‌کان و هندیک جار له‌لایه‌ن هێزی سه‌ربازیه‌یه‌وه ئەنجام ده‌دریت به‌ ئامانجی له‌ناو‌بردن، تیکدان یان فریودان. ئەوه‌ی له سیخوری ئەلیکترۆنیدا ده‌کریت، کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری و ئۆپه‌راسیۆنه‌کانه له سیسته‌می پارێزراوه‌وه‌کانه نه‌ک سه‌رچاوه‌ی ئینته‌رنه‌تییه‌کانی کراوه‌ریگه‌ پێدراو. له ئیستادا یاسای نیوده‌وله‌تی بۆ شایبای یاسایی له‌بۆری سیخوری به‌تایبه‌ت سیخوری ئەلیکترۆنی و سایبری هه‌یه. پێویسته بوتریت که دۆخی یاسایی سیخوری ئەلیکترۆنی له‌هیچ په‌یماننامه و ریکه‌وتننامه‌یه‌کی تایبه‌تدا دیاری نه‌کراوه. هۆکاری ئەم پر سه‌ ئه‌وه‌یه نه‌توانیت سیخوری ئەلیکترۆنی بخزیته‌ پال وه‌لاته‌کان، نا سنامه‌ی ئانجام‌دهرانی ئەم جۆره سیخورییه‌ به‌زۆری نا‌ئا شکرایه، به‌تایبه‌تی کاتی که هه‌کیره‌کان ئامرازه ئەلیکترۆنییه‌کانی سه‌ر به‌ وه‌لاتیکه‌ی تر به‌کارده‌هێنن، سیخوری ئەلیکترۆنی چوارتایبه‌تمه‌ندی هه‌یه .

یه‌که‌م، له سیخوری ئەلیکترۆنیدا، بێر ده‌ست‌راگه‌یه‌شتن به‌ زانیارییه پێویسته‌کان زۆر فراوانتره له شێوازه‌کانی تری سیخوری . دووه‌م، له کاتی که شێوازه‌کانی تری سیخوری له سنوری ده‌سه‌لاتی سه‌روه‌ری وه‌لاتی ئامانج له‌ریگه‌ی چوونه‌ ناو‌خاک یان ئاسمانی یان ده‌ریای ئەنجام ده‌دریت و ئەه‌گه‌ری لێپێ چینه‌وه و ده‌ستگیر کردنی سیخوره‌کان زۆر به‌رزه، به‌لام سیخوری ئەلیکترۆنی له‌دوره‌وه و له‌دوره‌وه‌ی خاکی سه‌روه‌ری ولاتی ئامانج ئەنجام ده‌دریت، و به‌م هۆیه‌ زۆرجار ناسنامه سیخوری ئەلیکترۆنی نادیاره، بۆیه ئەه‌گه‌ری لێپێچینه‌وه و سزادان بۆ تاوانبارانی ئەم جۆره سیخورییه، نزیکه له‌سفر.

سێیه‌م له ستخوری ئەلیکترۆنی یان سایبری پێویست به‌ ئامیره‌کانی و ئامرازه‌لانی زور پێ‌شکه‌وتوو ناکات. بویه زور له وه‌لاتانی که‌متر پێ‌شکه‌وتوو و هه‌روه‌ها گروپه‌کانی تروریستی توانایه ئەنجام دانی ئەم شێوازه‌ی سیخوری کردنیان هه‌یه چواره‌م، سیخوری ئەلیکترۆنی ریگه به‌ تاوانبارانی ده‌دات که زانیارییه کۆکراوه‌کان به‌ ئاسانی له سه‌ران سه‌ری جیهاندا بلأوبکه‌نه‌وه. بلأو‌کردنه‌وه‌ی ئەو جۆره زانیاریانه ده‌ره‌نجامی زۆر وێرانکه‌رتی هه‌یه له شێوازه‌کانی تری سیخوری.^(۳)

۴.۲. به‌رپرسیاریتی نیوده‌وله‌تی ده‌وله‌ت له سیخوری کردن

به‌و پێیه‌ی هێشتا سیخوری‌کردن به‌ تاوانیکه‌ی نیوده‌وله‌تی هه‌ژمار نه‌کراوه، بنه‌ماکانی یاسای نیوده‌وله‌تی ده‌سه‌لاتی دادگاییکردن و مامه‌له‌کردن له‌گه‌ڵ سیخوره‌کاندا له تایبه‌تمه‌ندی یاسا ناو‌خۆیه‌کانی وه‌لاته‌کان دایه . هه‌ر به‌و هۆیه‌ شه‌وه هه‌ر وه‌لاتیک سیخوری ئەوانی تر پێ‌رخوا و دروه‌ت نیه به‌لام ریگه‌ی به‌خۆی ده‌دات و به‌ مافی خۆی ده‌زانیت سیخوری به‌ سه‌ر که سانی تر دا بکات و سیخوره‌کانی خۆی به‌ قاره‌مان و ن‌شتمان په‌روه‌ر بزانیت. ئەوه بویته‌ هۆی وه‌لاته‌کان له‌ژێر کاریگه‌ری زیانه‌کانی سیخوری کردن و به‌ی‌جیاوازی سیخوری کاتی جه‌نگی و سیخوری کاتی ئاشتی ، به‌ دوا‌ی سیخورکان و ناپاکان بگه‌رێن. ئەمریکا بانگه‌ شه‌ی ئەوه ده‌کات کاره‌کانی ده‌زگا هه‌والگه‌رییه‌کانی ولاته‌که‌ی به‌ پێویستی ده‌زانیت بۆ جه‌نگی دژی تیروریزم و له‌ کۆتاییدا بۆ به‌رژه‌وه‌ندی کۆمه‌لگه‌ی نیوده‌وله‌تی له‌ دژی تیروریزم به‌ کار ده‌هێنریت بۆیه کرداره‌کانی سیخوری ده‌زگا هه‌والگه‌ریه‌که‌ی به‌ ره‌وا ده‌زانیت. له‌م ر‌وانگه‌یه‌وه دیاره بۆ ریگریکردن له‌ ر‌ووداوه‌کانی وه‌ک داگیرکردنی کویت له‌ لایه‌ن عێراق و ئۆپه‌را سیۆنه‌کانی ئەلقاعیده بۆ سه‌ر تاوه‌ره‌کانی دووانه‌ی نیویورک و ئۆپه‌راسیۆنه تیرۆریستییه‌کانی داعش له‌ عێراق و سووریا و ئەفغانستان و چالاکییه‌کانی ئەم جوهره هه‌ر شێوه سیخوری کردن به‌ پێوسیست و ره‌وا ده‌زانیت. له‌م چوارچینه‌یه‌دا به‌ گوته‌ی جۆرج بوش و تۆنی بلییر له‌ سالی ۲۰۰۳، ئەو زانیاری هه‌والگه‌ری که له‌لایه‌ن ده‌زگا هه‌والگه‌رییه‌کانی ئەمریکا و

(1) Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961
(2) Kilovaty, I., 2016. World Wide Web of Exploitations-The Case of Peacetime Cyber Espionage Operations Under International Law: Towards a Contextual Approach. *Colum. Sci. & Tech. L. Rev.*, 18, p.42.

بهريتانیا کۆکرا بوو، پتوی سستی کرد ئۆپهرا سیۆنی سهربازی ئه نجام بدهن که دواتر ده رکهوت زانیاره کان هه له بوون یان خود ته نهان بیا نوو بوون بۆ ده ستیوهردان.⁽¹⁾ گوێگرتنی نهیتهی له په یه وندی ته له فونیه لانی سه رکرده جیهانیه کان و ستخوری کردن به سه ریان وه که ئه وهی رویدا له گوێگرتن له سه رکرده کانی ئه وریا به تایبته ئه نجلامیرکل له ئه لمانیا، به ئه و قه باره گه وریه چاوه روان نه کراو و دیاره یه کی نوێ بوو.

پرسیار ئه وهیه ئایا به رپر سیاری ته ئیوده وه له تی له و شیوهی سیخوری دا ده یه ؟ وه ک دیاره تا ئیستا دادگا ئیوده وه له تیه کان جگه له چه ند که یسه ک که ناراسته وخۆ باسی سیخوری کرا بیت، راسته وخۆ هیچ که یسه کیان له به رده م نه بووه که با به تی سیخوری کردن بیت تا بکری ته پشت به بریاره کانی پتیشوی دادگا ئیوده وه له تیه کان له م با به ته دا ببه ستین. یه کێک له بژارده کانی ولاتانی زیانی که وتوو له سیخوری، بردنی که یسه که یه بۆ به رده م ئه نجومه نی ئاسایشی نه ته وه یه کگرتوه کان، که ئه و ئه نجومه نه ته نهان لایه نی سیاسی پرسه که تاوتوئی ده کات.

به روانین له بۆ جوونه کانی کوهین جۆناسان و کوار سه باره ته به روانگه ی یاسای ئیوده وه له تی بۆ به رپر سیاری ته له سیخوری، سی پرس ده بیت به رچاو بگه یین.⁽²⁾

1. زۆر جار کرده وه یه ک ده بیته هۆی زیان گه یاندن به پابه ندییه ئیوده وه له تیه کان و زیانی به دوا دا ده بیت که ده توانی داوای قه ره بوی ئه م زیانانه بکری ته و ئه م تاوانه ده بیت له کاری سیخوری جیا بکری ته. بۆ نمونه ئه گه ر فێرۆ که یه کی بیانی به بی مۆله ت به سه ر ئاسمانی ولاتیکی دیکه دا بفری ته و وا ده ریکه ویت که ئۆپهرا سیۆنی سیخوری ئه نجام ده دات، ئه وه له یه که م حاله ت (پێ شیلکار یه کی به زانندی ئاسمان) ه و سیخوری کردن وه ک کرده وه ی دووه م سه ر بکری ته

2. سیخوری له لایه ن که سانی خاوه ن پۆ سستی دیپلوما سی ئه نجام ده دریت. له را ستیدا کاریکی به ریلوه که له ریگه ی دیپلوماتکاران یان قو ستنه وی پیگه ی دیپلوما سی بۆ ئه نجامدانی کاری سیخوری. یه کێک له ئه رکه کانی دیپلوماتکاران ئه وه یه که زانیاری له باره ی ئه و ولاته وه کۆده که نه وه که شاندا کراون یان خود ن شته جین و ئه مه ئه رکی دیپلوماتکارانه که زانیاری پتوی ست بۆ په ره پێدانی په یوه ندییه کان له نێوان وه لاتی خۆیان و وه لاتی میوانداردار کۆ بکه نه وه به لام زور جا ر ئه و سنوری ریگه پیدراوه بۆ وه رگرتنی زانیاری ده به زین. و چونکه پارێزبه ندی دیپلوما سیان هه یه به یا ساکانی وه لاتی میوانداردار نا کری ته دادگایی بکری ن. وه ئه گه رله کاتی سیخوری کردن ده ستی بکری ن وه لاتی میواندار ئامرازکی سنوورداری له به رده ستدایه بۆ گرتنه به ری ریو شینی پتوی ست له دریان که باوترینیان بریتیه له را گه یاندنی دیپلوماتکاری که سیخوری کردیه به (توخمیکی نه خوازاو) و دیپورتیان بکه ته زور به که می وه لاتی زیان لیکراو ده توانیت داوای قه ره بوی زیانه کانی بکات که دیپلوماتکاره سیخوره کان لێیانداون و به رپر سیاری ته بخته سه ر وه لاتی ه ناردنه کاری دیپلوما ته کان.

3. له کۆتاییدا سیخوری کرداری که تا که کان ئه نجامی ده دن بۆ یه زور به که می ده وه له ته که یان به رپر سیاری ته ئه و کرده وه سیخوریانه قه بول ده کهن. به لام ده ولت به رپر سیاره له کرده وه سیخوریانه ی که سانی که پۆسته فه رمی هه یه و هه روه ها به رپر سیاره له و زیانه ئیوده وه له تیه انه ی که به هۆی کرده وه ی ئه و دیپلوماتکاره فه رمیه کانی ده وه له ته وه دیته ئاراوه، هه ر چه نده به بی فه رمان و مۆله تی ده ولت یان به ده ر چون له ده سته لاته کنی که پتیمان داوه یان به هۆی ده له یان نه شاره زایی و بیباکی له ئه نجامدانی ئه رکه فه رمیه کان بوو بیت. هه ر چه نده لیک جیا کردنه وه ی ئه و کارانه ی که له لایه ن ده وه له تی دیپلوماتکاره کان ریگه و مۆله تیان داوه به دیپلوماتکاره کان، له گه ل ئه و کارانه ی ریگه یان پتینه دراوه زه حمه ته، به لام هه میشه ئه و ئه گه ر هه یه که وه لاته کانی هه رشپوه په یوه ندی خویان به سیخوره کان نکولی لیکه ن که له م حاله ته که سی سیخوره به تایبته ئه گه ر دیپلوماتکار نه بیت ده که ویته ژیر حوکه م کانی یاسای ناوخۆی ئه و ده وه ته و ده کری ته له دادگا کانی ئه و ده وه له ته دادگایی بکری ته. له گه ل ئه وه ش ئه گه ر ده ولت به رپر سیاری ته سیخوری بگری ته ئه ستوو دوا ی ده ستگیر کردنی سیخوره و پتیش دادگایی کردن، ده کری ته له ریگای داوای لیبوردنی فه رمی، قه ره بوی زیانه کان یان به کاره یێتانی فشار چاره سه ر بکری ته. دانان و قه بول کردن به رپر سیاری ته له لایه ن وه لاتی که زور به ده گمه ن روو ده دات وه که ئه وه ی له روودا ی (U-2) فرۆکه ی سیخوری ئه مریکا⁽³⁾ که له سه ر خاکی یه کیتی سو فیه ت خرایه خواره وه نمونه یه کی زور دیاره له . دانان به به رپر سیاری ته به لام هه ر که سی سیخوره که به رپر سیاره و ئه گه ر له دادگا کانی ئیوده وه له تی ئیمکانی دادگایی کردن نه بیت ئه و به پتی یا ساکانی ناو خۆ و له لایه ن ئه و وه لاته ی ده ستگیری کردیه داگایی ده کری ته. سه راوی ئه وه ئه گه ر که سی سیخوره پارێزبه ندی هه بیت به لام له کوتییدا هه ر وه لاته که یه که به به رپر سیاره داده نری ته.

کۆتایی

ده رئه نجامی توێژینه وه:

ئهمۆ سیخوری بواری که له چالاکیه کانی وه لاته کان که به پرسیکی گرتن داده نری ته له په یوه ندییه ئیوده وه له تیه کان و به شیکی گرتن بره گه کانی یاسایی له "سیسته می نوێ جیهانی" له سه ر ئه م پرسه ده بیت. جگه له وه ش ته کته لۆژیای نوێ و پتیشکه وتنی زانستی و جیهانگیری وایکردوه که کاری سیخوری

(1) Freedman, L., 2004. War in Iraq: Selling the threat. *Survival*, 46(2), pp.7-49.

(2) Cohen-Jonathan, G. and Kovar, R., 1960. L'espionnage en temps de paix. *Annuaire français de droit international*, 6(1), pp.239-255

(3) Polmar, N., 2001. *Spyplane: The U-2 History Declassified*. Zenith Press. P 265

پوانگه‌ی نوپیی سیخوری کردن له چوارچۆیه‌ی یاسای نیۆده‌وله‌تی

فراوانتر و ئالوزتر ببینیت . له سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌مدا، سیخوری ته‌نها له نیوان ولاتانی که له جه‌نگ دابوون به‌کارده‌پنرا. ئه‌مرق سیخوری ئابووری، سه‌ربازی، دیپلۆماتسی و ئه‌لیکترۆنی بووه‌ته به شیکێ گرنگ له چالاکیه‌کانی هه‌موو ده‌زگا هه‌والگریه‌یه‌کان، سه‌ره‌رای گرنگی بابه‌تیکێ لهو شیوه‌یه، پرسای یاسایی بوونی چالاکی سیخوری هیشتا جیگای ناکۆکیه‌یه و به باشی ریکنه‌خواه یاسای نیۆده‌وله‌تی و ته‌ناهت تا ئیستا پیناسه‌ی سیخوری به وردی و یه‌گرتوی نه‌کراوه. ئه‌مه له کاتیگدا به که هه‌موو ده‌وله‌ته‌کان له یا سا ناوخۆیه‌یه‌کاندا سیخورییان قه‌ده‌غه کردوه. هه‌ر چه‌نده کردوه سیخوریه‌یه‌کان به پیتی یا سا ناوخۆیه‌یه‌کان به تاوان ناسراوه به‌لام، له یا سا نیۆده‌وله‌تییه‌کاندا له لایه‌ن ریکخواه نیۆده‌وله‌تییه‌یه‌کان وه ک دادگای دادی نیۆده‌وله‌تی به تاوان داده‌ نریت و به چالاکی نایاسایی پۆلین نه‌کراوه. هه‌روه‌ها له یا سا نیۆده‌وله‌تییه‌یه‌کاندا "تاوانی نیۆده‌وله‌تی" به مانایه‌کی تایبه‌ت ته‌نها بق تاوانه‌گه‌ وره‌کان به‌کارده‌هینریت، وه‌ک ، تاوانی جه‌نگ، جینق ساید و تاوانی دژ به‌مرۆقایه‌تی و تاوانی ده‌ستدریژی، که ناتوانی به‌ئاسانی سیخوری له‌ناو ئه‌م جوهره‌ تاوانانه‌ پۆلین بکریت .

ده‌توانین ده‌ره‌نجامه‌کانی ئه‌م توێژینه‌وه‌یه به‌م شیوه‌ی خوراوه‌ خاله‌ندی بکه‌ین:

- 1- سیخوری چه‌مکی ئالوزی و ناروونی ره‌فتاری مروفیه‌ که پرۆسه‌ی به‌ده‌سته‌پنانی زانیاری سه‌ربازی، سیاسی، بازرگانی، یان زانیاری نه‌پنی تره‌ له رینگه‌ی سیخور، بریکاری نه‌پنی، یان ئامیری چاودیری نایاسایی، سیخوری هندیک جار به‌ سه‌روشتی شه‌رانگیزی و نایاسایی جیبه‌جیبه‌کریت .
- 2- سیخوری ده‌کریت له به‌رژه‌وه‌ندی که سه‌کان یان ده‌وله‌ته‌کان و کۆمپانیاکان بیت که هه‌ول ده‌ده‌ن به‌ده‌ست خ ستنی زانیاری رینگه‌ پینه‌دراوه‌ به ئامانجه‌کانیان بگه‌ن و ئه‌و یامانجه‌ ده‌کریت سه‌ربازی، سیاسی یان ئابووری بن.
- 3- سیخوری کردن به‌شیوازی جوراوجور ده‌کریت به‌تایبه‌ت به‌پیشکوه‌وتنی ته‌کنه‌لوجیا و به‌کاره‌پنانی له‌م بواره‌ له‌ شیوه‌ی ئامیره‌کانی سیخوری وه‌ک مانگی ده‌ستکرد، درونه‌کان، یان سیخوری الکترونی و سایبری ئالوزیه‌کانی له‌م بواره‌ زورتر کردیه‌.
- 4- نه‌بوونی یا سا یان خود په‌یمانامه‌یه‌کی تایبه‌ت به‌ سیخوری کردن و ناروونی چه‌مکی سیخوری له‌ یا سا نیۆده‌وله‌تی ره‌وايه‌تی یان ناره‌وايه‌تی ئه‌م کردوه‌یه‌ ئالوزی زورتری خ سته‌وته‌وه‌ هه‌ر چه‌نده به‌ ئاماره‌دان به‌ په‌ره‌ز سیه‌ نیۆده‌وله‌تییه‌کان و په‌یمانامه‌کانی نیۆده‌وله‌تی په‌یوه‌ندیار به‌م چه‌مکه هه‌ولی روونکردنی دراوه‌ به‌لام کیماسی زوری تیدايه‌.
- 5- به‌هۆی ئه‌و خالنه‌ی له سه‌روه‌ه‌ باس کران و نه‌ناساندنی کردوه‌ی سیخوری کردن به‌ تاوانی نیۆده‌وله‌تی به‌شیوه‌یه‌کی روون و ده‌ق کراوه، به‌رپرسیار کردنی ده‌وله‌ته‌کان له کردوه‌یه‌کانی سیخوری زور ته‌سته‌مه‌ و له‌ حاله‌تی پێویست بۆ یاسا‌کانی ناوخۆ و دادگا‌کانی ناوخۆی وه‌کاته‌کان به‌جی هیلراوه‌.

پیشنیار و راسپاره‌کانی توێژینه‌وه‌:

- 1- پیشنیار ده‌که‌ین له رینگه‌ی هاوکاری و به‌شداری ئه‌ندامانی کۆمه‌لگه‌ی نیۆده‌وله‌تی، به‌لگه‌نامه‌یه‌کی پابه‌ندکه‌ر له سه‌ره‌موو لایه‌نه‌کانی ئه‌م دیارده‌یه‌ و فۆرمه‌ نوێیه‌کانی به‌شیوه‌یه‌کی گشتگیر به‌یته‌ دی و باری یاسایی سیخوریکردن به‌روونی دیاری بکریت.
- 2- پیشنیار ده‌که‌ین پرسای سیخوری وه‌ک یه‌کێک که مه‌ترسیه‌کانی سه‌ره‌بوری ئاسایشی جیهانی سه‌یر بکریت. و له‌ ناوه‌نده جیهانیه‌کان وه‌ک ئه‌نجومه‌ی ئاسایشی نه‌ته‌وه‌ یه‌گرتوو‌ه‌کان گرنگی تایبه‌تی پێ بدیته‌ چونکه‌ ده‌ره‌واپشته‌ی کردوه‌ی سیخوری ئه‌من و ئاسایشی جیهان ده‌خاته مه‌ترسی.⁽¹⁾

سه‌رچاوه‌ و لیقه‌گه‌ره‌کان:

1- زمانی کوردی:

- 1- ئیبراهیمی، عبدالله، ۲۰۱۲ فه‌ره‌نگی کاوه، هه‌ولێر ده‌زگای ئاراس،
- 2- شرفکندی (هه‌ژار موکریانی)، عه‌بدولله‌ رحمان، ۱۹۹۰، فه‌ره‌نگی هه‌بنانه‌بۆرینه‌ کوردی فارسی، ج ۱، ته‌ران، انتشارات سروش

2- زمانی عه‌ره‌بی:

- جمال الدین، ۲۰۲۳. الّمن السیبرانی والتحول في النّظام الدولي. مجله‌ کلیه‌ الاقتصا‌د والعلوم‌ السیاسیه‌، ۲۴ (۱). 189-230 pp.
- مه‌لول، الحاج، البقیرات عبد القادر، ۲۰۲۱. جرائم الحرب المرتکبه‌ في حق المقاتلین علی‌ چو‌و القانون الجنائی الدولي (Doctoral dissertation)
- مریم أحمد لوکال، ۲۰۱۹. التجسس في‌ چو‌و أحكام القانون الدولي العام. المجله‌ العربیه‌ للدراسات‌ الّمنیه‌، ۳۵ (۲). 277-290 pp.,

4- زمانی ئینگلیزی:

A) Books

- Becker, T., 2006. Terrorism and the state: rethinking the rules of state responsibility. Bloomsbury Publishing.
- Kish, J. and Turns, D. eds., 1995. International law and espionage. Martinus Nijhoff Publishers
- Kurt D. S., 1948, Three Thousand Years of Espionage: An Anthology of the World's Greatest Spy Stories, New York, Prentice-Hall
- Lowe, V. and Warbrick, C. eds., 2002. The United Nations and the principles of international law: essays in memory of Michael Akehurst. Routledge.

(1) بۆ نمونه‌ زانیاری هه‌له‌کانی هه‌والگه‌ری و سیخوری له‌سه‌ر هه‌رونی چه‌کاته‌غه‌که‌راوه‌کان بوو هوکاری روودانی جه‌نگی سیه‌می که‌نداو

OPPENHEIM, L.F.L., MACNAIR, A.D. and MacNair, B., 1948. *International Law. A Treatise...* Edited by H. Lauterpacht. London.

Polmar, N., 2001. *Spyplane: The U-2 History Declassified*. Zenith Press.

Regime for State Activities in Cyberspace; *International Law, International Relations and Diplomacy*. CCDCOE.

Schachter, O., 1986. In defense of international rules on the use of force. *U.Chi.L.Rev*

Wells, J.T., 2014. *Principles of fraud examination*. John Wiley & Sons

Wright, Quincy 1962, *Essays on Espionage and International Law*, Columbus, Ohio State University Press

Ziolkowski, K., 2013, *Peacetime Cyber Espionage—New Tendencies in Public International Law, Peacetime*

B) Articles

Aloupi, N., 2015. The Right to Non-intervention and Non-interference. *Cambridge International Law Journal*, 4(3), pp.566-587.

Cohen-Jonathan, G. and Kovar, R., 1960. L'espionnage en temps de paix. *Annuaire français de droit international*, 6(1), pp.239-255.

Demarest, G.B., 1995. Espionage in international law. *Denv. J. Int'l L. & Pol'y*, 24, p.321..

Freedman, L., 2004. War in Iraq: Selling the threat. *Survival*, 46(2), pp.7-49

Jalali, M., 2021. Espionage in Modern International Law and Necessity of Codification of Global Provisions. *Public Law Studies Quarterly*, 51(1), pp.343-368.

Kilovaty, I., 2016. World Wide Web of Exploitations-The Case of Peacetime Cyber Espionage Operations Under International Law: Towards a Contextual Approach. *Colum. Sci. & Tech. L. Rev.*, 18, p.42.

McGuinness, M.E., 2006. Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo: The ICJ Finds Uganda Acted Unlawfully and Orders Reparations. *American Society of International Law Insights*, January, pp.2009-11.

Wright, Q., 1960. Legal aspects of the U-2 incident. *American Journal of International Law*, 54(4), pp.836-854

D) Documents

Convention (IV) Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War,. *Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, 1949.

Convention Respecting the Laws and Customs of War on Land 1907

Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States - UN Documents: Gathering a body of global agreements (un-documents.net) A/RES/36/103

Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and its Annex: Regulation Concerning the Laws and Customs of War on Land, the Hague, 18 October 1907),

Definition of Aggression General Assembly resolution 3314 (XXIX) (un.org)

IJ Report (2005), *Armed Activities on the Territory of the Congo, (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*

International Covenant on Civil and Political Rights - United Nations and the Rule of Law

International Tribunal for the Law of the Sea (ITLOS)

The United Nations General Assembly Resolution 2625,

Un charter

Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961

E) Sites

www.britannica.com/topic/espionage

www.dictionary.cambridge.org/dictionary/english/espionage

WWW.icj-cij.org/public/files/case-related/148/148-20140331-JUD-01-00-EN.pdf

WWW.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19841126-JUD-01-00-EN.pdf

www.oxfordbibliographies.com/display/document